
NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ MAGYARORSZÁGON ÉS EURÓPÁBAN

Tóth Pál Péter

Vándorlás (migráció) – népességcsökkenés?

A népesség nagyságát, kor szerinti összetételét és egyéb demográfiai meghatározottságát a születések és a halálozások különbözete, valamint a belföldi és a külföldi vándorlások egyenlegéből adódó népességszám-növekedés vagy -csökkenés együtt, együttesen határozza meg.¹ Abban az esetben, ha évente többen születnek, mint ahányan meghalnak, és amennyiben a vándorlási egyenleg pozitív, növekvő számú és fiatal korstruktúrájú népesség demográfiai folyamataival állunk szemben.

Jelen munkámban, a fentiekkel összefüggésben elsősorban az 1980-at követő hazai népesedési folyamatokkal és azok keretében a nemzetközi vándorlás népességpótló szerepével kívánok foglalkozni. Egyben arra keresem a választ, hogy az egymást feltételező, kiegészítő, egymásba fonódó demográfiai folyamatok (születés-halálozás-vándorlás) hogyan alakították a Kárpát-medencei magyarság népi erejét.

A demográfiai folyamatok alakulásában kitüntetett szerepe van a születések évenkénti számának. Ennek alátámasztásul – anélkül, hogy bármiféle tudományos magyarázatokba bonyolódnék – elégséges Illyés Gyula egyik gondolatát idéznem:

„Amelyik ország évenként több embert tesz sírba, mint bölcsőbe, az nem takarít a jövőre: föleszi a készet. Végül teljes önmagát.”²

---

¹ Belső vándorlás népességszám alakulásában játszott szerepével kapcsolatban lásd: Tóth Pál Péter: *A népesség nagysága és területi megoszlása. Belügyi Szemle.* 2001. 7–8. 56–71. o.

² Illyés Gyula: *Egy körkérdés tanulsága.* In: *Illyés Gyula összegyűjtött versei* II. kötet 388. o.

Ahhoz tehát, hogy a népesség száma ne fogyjon, kor szerinti összetétele pedig ne torzuljon, a születések számának oly mértékben kell meghaladnia a halálozásokét, hogy az az elvándorlás okozta esetleges népességhiányt is pótolni tudja.

De mi van akkor, ha ennek az ellenkezője következik be: vagyis miért jelent gondot a fogyó népesség?

Megítélésem szerint mindenekelőtt azért, mert a munkaképes korúak száma, műveltsége, szakmai tudása dönti el, hogy a nemzeti sorskérdésekre képesek vagyunk-e adekvát választ adni, és annak alapján cselekedni. A népesség előregedésével ugyanis csökken az újítani kész fiatalok aránya, s megerősödik a megszokottakhoz való ragaszkodás, a rövidebb perspektívában gondolkodás. A népesség számának megőrzése, illetve a megnövekedett számú népesség létfeltételeinek, műveltségének teljesebbé tétele olyan érték, amely a társadalom legfontosabb stratégiai célkitűzései közé kell hogy tartozzon. A népesség fogyása nemcsak a lakosság gyengülő életkedvét, jövőbe vetett hitének hiányát tükrözi, hanem valami alapvetően megbomlott ott, ahol ez bekövetkezik. Különböző is, meddig tartható az, hogy miközben az ember által létrehozott javakat, az épített környezetet értéknek tartjuk, megfeledezzünk arról az értékről, amelyet mindezek létrehozója, az ember jelent? Nem is beszélve arról, hogy a fogyás az adott földrajzi egység, terület népességmegtartó erejének hiányáról is „árulkodik”.

A népesség nagyságát tehát a születések és a halálozások különbözete, valamint a vándorlások egyenlege együtt, közösen határozza meg. A migrációról – a nemzetközi vándorlás népességszámot növelő, vagy csökkentő szerepéről – azonban abban az esetben sem feledkezhetünk meg, ha többen születnek, mint meghalnak. Nem, mert a migráció (a vándorlás) mint spontán és természetes folyamat az ember létével, mindennapi élettevékenységével együtt jár, s attól el nem választható. Emellett a migránsok és a honos népesség interakciója – a történetileg strukturált integráció részeként – hatással van a népesedési és demográfiai változásokra. A vándorlás mértéke azonban nemcsak a népesség lélekszámát, kor, nem, foglalkozás, vallás és iskolai végzettség szerinti tagolódását befolyásolja, hanem szerepe a társadalmi, a gazdasági, a kulturális, a politikai stb. élet különböző területein is kimutatható. A nemzetközi vándorlás spontán jellegétől függetle-

nül – az egyéni motivációkkal összhangban – szoros összefüggésben van a befogadó és a kibocsátó ország társadalmi-politikai helyzetével, gazdaságának állapotával, népességének lelki kondíciójával. Hogy e természetes folyamat eredményeként egyénileg vagy csoportosan indulnak-e útra az emberek, számos, egymással is szoros összefüggésben lévő ok eredőjeként lehet értelmezni, amelyben spontán és tudatos elemek erősítik, vagy gyengítik egymást. A természetes folyamatként megnyilvánuló migráció mellett a különböző katasztrófák, agresszív, háborús cselekmények pedig potenciálisan igen rövid idő alatt jelentős tömegek menekülését idézik, idézhetik elő.³ Ennek ellenére a fenyegetettség bármilyen formája (a teljesen szélsőséges esetektől eltekintve) csak abban az esetben vezet jelentős mértékű nemzetközi vándorláshoz, meneküléshez, ha az embereknek van hová menniük.

A „magyar” népességfejlődés kezdeti szakaszában, a többlettől elkülönült csoport létrejöttében, létszámának gyarapodásában a *vándorlás* meghatározó szerepet játszott. Az útnak indulást, annak irányát, a vándorlók számát az adott közösség megmaradásának, megélhetésének kényszere, a megismerés szükséglete, hódító vágya, illetve a katasztrófák miatti menekülése határozta meg. Néppé formálódásához azonban még arra is szükség volt, hogy a keverék „népelemekből” álló csoport termékenysége nagyobb arányúvá váljon az újabb vándorlók csoportba kerülésénél, hogy a számbeli gyarapodást a már együtt élők természetes szaporodása, és ne az idegenek csoportba kerülése határozza meg. Ez volt az a fordulópont, amelytől a vándorlásnak a népesség létszámát, a demográfiai folyamatokat alakító szerepe megváltozott, és a népességfejlődés pótlólagos, kiegészítő elemévé vált.

A magyarok megjelenése is vándorlási folyamatokhoz, az egymás mellett élő, egymás mellé sodródó népek részeinek ötvöződéséhez, egyesüléséhez, egybeolvadásához köthető.⁴ Nem felejthető el, hogy

³ A vándorlás nem természetes, azzal semmiféle azonosságot nem mutató formája a menekülés, a kényszer- vagy a kikényszerített vándorlás, éppen ezért a menekült befogadása, emberi jogainak tiszteletben tartása, oltalmazása az ember humanitárius kötelessége.

⁴ László Gyula: *Árpád népe*. Helikon, Budapest, 2005, 28. o. Elgondolkoztató László Gyula azon megállapítása, amely szerint: „Akárhogyan is magyarázzuk a forrásokat, egy bizonyos: a szövetséget nem egy nép hét törzse, hanem hét rokon, csatlakozott, szövetséges törzs vagy néprész kötötte.” Uo., 36. o.

a Kárpát-medencébe érkezésig a magyar is jellegzetesen vándorló nép volt. Menekültként érkezett, a vándorlással, a meneküléssel, az idegenek befogadásával kapcsolatos tapasztalatai a honfoglalást, az államalapítást követő évszázadokban nemcsak hogy nem szakadtak meg, hanem tovább gyarapodtak. A magyarok néppé válásának időpontja – Hóman Bálint megállapítását elfogadva – a 9. század második felére tehető, amikor szoros etnikai egységbe forrva, létszámgyarapodásukat már döntően saját termékenységük határozta meg.⁵

A honfoglalást követően mindez „csak” annyiban módosult, hogy a magyarság lélekszámának növekedését saját termékenysége mellett már nemcsak a vele együtt élő más népek asszimilálódó tagjainak és utódainak termékenysége egészítette ki, hanem a szerves népességfejlődés keretei között a Kárpát-medencében „talált”, itt élő népek magyarokhoz asszimilálódott tagjai és utódaik, illetve az országba hívott, befogadott, letelepített idegenek és utódaik közül azok, akik az együttélés során szintén magyarrá váltak.⁶ A Magyar Királyságban ez volt az a pótlólagos migrációs „forrás”, amely a hozzájárult ahhoz, hogy a magyarok évezreden keresztül természetes szaporodásukat meghaladó mértékben gyarapodjanak, s melynek „segítségével” 1918-ig úrrá tudtak lenni a demográfiai katasztrófák okozta népességvesztéseiken.⁷

⁵ Hóman Bálint–Szekfű Gyula (szerk.): *Magyar történet*, I. kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. 90. o.

⁶ *Szerves népességfejlődésről* akkor beszélünk, ha a népesség lélekszám-növekedését a saját nép természetes szaporodása, az ugyanazon a területen élő más nép(ek) és leszármazottainak, valamint a bevándorlóknak és leszármazottaiknak adott néphez asszimilálódott tagjainak termékenysége együttesen biztosítja.

⁷ *Demográfiai katasztrófáról* akkor beszélünk, ha 1./ a népesség lélekszámának jelentős mértékű csökkenése, ezen belül az addig többséget alkotó nép össznépességen belüli arányának jelentős mértékű visszaesése miatt a népesség szerkezete és etnikai összetétele drasztikusan átalakul; 2./ a legnagyobb veszteséget elszenvedett (többségi) nép asszimilációs hatása lelassul, miközben a más etnikumúakhoz való asszimilálódása felgyorsul; 3./ a népességfogyás következtében a népesség területi elhelyezkedése, megoszlása átalakul; 4./ a népességhiány népesedési vákuumot hoz létre, mely lehetővé teszi, hogy a hiányzó népesség helyét idegen népelemek kitöltsék, vagy idegen népelemekkel töltsék ki; 5./ az elszenvedett népességvesztés pótlásához emberöltők nyugodt körülmények között zajló népességfejlődése szükséges.

A szerves népességfejlődés által meghatározott hazai demográfiai folyamatokat az I. világháborút lezáró békeszerződés Magyar Királyságra vonatkozó rendelkezései keresztbemetszették. A békeszerződés, amely a népesség számának és lakóterületének nagymértékű, radikális, előzmény nélküli és igen rövid idő alatt bekövetkezett csökkenését idézte elő, mindent véglegesen átrendezett. Hatására – a népesség számának, etnikai összetételének, területi elhelyezkedésének mesterséges átalakításával – a magyar népességfejlődés új korszaka kezdődött, melynek első közel száz évét már magunk mögött tudjuk. A változás egyik legsúlyosabb hozadéka a Kárpát-medencei magyarság „szétdarabolása” volt. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a 18 602 360 főt számláló korábbi népességből Magyarországnak 7 155 973 fő jutott, hanem azt is, hogy 3 421 003 magát magyarnak valló személy, a magyar anyanyelvűek több mint egyharmada kívül rekedt az újrarájolt magyar határokon.⁸

Az ország feldarabolásával a külső és belső vándorlás népesedési hatása átalakult. Annak ellenére, hogy 1918 után a korábbi szélső területeken élő nem magyar nemzetiségűek centrumba vándorlása megszűnt, a vándorlásnak ez a típusa a széttagoaltság ellenére is fennmaradt. A vándorlók etnikai összetétele azonban – mivel döntően magyarok vettek benne részt – átalakult, s ezzel a belső vándorlás népességfejlődésben játszott korábbi szerepe átalakult. Emellett, mivel az új határok közé került „töredék” Magyarország migrációs vonzása minimálisra csökkent, a bevándorló idegenek hazai népességpótlásban játszott korábbi szerepe megtört. Mindezek következtében az egykori nem magyar etnikumú magyar állampolgárok és a bevándorló idegenek magyarok termékenységét kiegészítő „pótlólagos” szerepe megszűnt, s megkezdődött a magyarok anyaországba vándorlása. S ezzel kezdetét vette a hazai népesség „egyneműsödése”, melynek következtében Magyarországon a magyar anyanyelvűek aránya a korábbi 54,6%-ról 1920-ban 89,5%-ra nőtt. Tíz évvel később pedig már 92,1% lett.

A fentiek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az I. világháború okozta embervesztés, a születéskiesés, a belső és a külső vándorlás népességfejlődésben játszott pótlólagos szerepének megszűnése

⁸ Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1940

a magyar népességfejlődés harmadik, s egyben legsúlyosabb demográfiai katasztrófáját eredményezte. Abban, hogy a változás, mindenekelőtt a magyarok Magyarországra vándorlásának negatív következményeit nem ismerték fel, nagy valószínűséggel szerepet játszott az, hogy a háborút követően olyan szimptomák, amelyek kóros elváltozásra utaltak volna, legalábbis a felszínen még nem jelentek meg. Sőt az 1920-ban megtartott népszámlálás alkalmával a háborús veszteségek ellenére 830 884 fővel több személyt írtak össze. Az ország népességének száma ekkor 7 986 875 fő volt, melyet mindenekelőtt a szomszédos országoknak ítélt területekről Magyarországra menekült, illetve a békeszerződés értelmében áttelepült magyarok nagy számának köszönhetünk. Az áttelepedők pontos számát nem ismerjük, volumenét azonban jól érzékelteti az a tény, hogy 1919–1924 között a Romániához csatolt területről körülbelül 200 ezren, az ezt követő tíz évben pedig további 130 ezren érkeztek az országba.

A demográfusok az I. világháború okozta népességfogyás, valamint a születések számának közel 50%-os csökkenésének népesedési következményeit csak 1922 után érzékelték, amikor a várakozások ellenére a háború okozta születéskiesés pótlása nemcsak hogy nem következett be, hanem a születések száma tovább csökkent. Ennek hosszú távú hatását felismerve az 1930-ban megtartott népszámlálás adatai alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a hiány kiegyenlítésére, mint megfogalmazták, egy emberöltő sem lesz elegendő.⁹ Ennyi idő azonban nem jutott, mert még tíz év sem telt el, mikor kitört a II. világháború. A háború kitörését megelőzően, igaz, ekkor Magyarország javára, ismét mesterségesen beavatkoztak az ország életébe.¹⁰ Az 1941 közepére kiala-

⁹ *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 1932, 83. kötet I. rész, Budapest. 1932

¹⁰ 1938. november 2-án az első bécsi döntés rendelkezéseivel a Csehszlovákiában élő magyarok 90%-a visszakérült Magyarországhoz. Ezt 1939. március közepén Kárpát-alja, 1940 szeptemberében Észak-Erdély, 1941 tavaszán pedig Délvidék visszacsatolása követte. Mindezek következtében 1941-re a lakosság száma 4 919 567 fővel gyarapodott, melynek közel 51%-a (2 507 511 fő) volt magyar nemzetiségű. A változás a helyben maradtak vándorlásával is járt. Romániában 1940–1944 között például mintegy 220 ezer román nemzetiségű vándorolt el Észak-Erdélyből, illetve közel hasonló számban hagyták el a magyarok a Romániának ítélt Dél-Erdélyt.

kult népesedési helyzet azonban nem bizonyult tartósnak. A II. világháború okozta negyedik demográfiai katasztrófa újabb áldozatokat követelt. A veszteség súlyosságát tükrözi, hogy a háború polgári és katonai áldozatainak száma – közöttük a magyar zsidóság jelentős, és a hazai cigányság egy részének elpusztítása – az I. világháború embervesztését jelentősen meghaladta.¹¹ Stark Tamás kutatásai szerint a háború alatt mintegy 790–1070 ezer magyar veszítette életét. A háborús mobilitás pedig jóval több mint félmillió polgárt érintett, akik között mintegy 240 ezren menekültek a szomszédos országokból Magyarországra, miközben a Magyarországról kitelepítettek, valamint az önként távozók és menekültek száma meghaladta a 370 ezret.¹² A háborút lezáró békeszerződés az etnikai elvet ismét figyelmen kívül hagyta, melynek következtében nemcsak Magyarország, hanem Kárpát-medence országainak etnikai összetétele is jelentősen átalakult.¹³

A II. világháborút követő politikai változások következtében a háború végén elmenekült magyar állampolgárok egy részének visszatérése elmaradt, illetve újabb és újabb menekültek indultak Nyugat felé.¹⁴ A háborús veszteségek és a kivándorlás ellenére 1949-ben – mivel az ismét elcsatolt területekről jelentős számban menekültek Magyarországra – csupán 111 275 fővel éltek kevesebben az országban, mint 1941-ben. 1947-et, a kommunista hatalomátvételt követően az ország határait lezárták, melynek következtében a nemzetközi vándorlás feltételei megszűntek. Az elzártság, valamint az 1956-ig érvényben lévő szigorú abortusztörvény is szerepet játszott abban, hogy 1949-et követően

¹¹ Für Lajos: *Mennyi a sok sírkereszt? Magyarország embervesztése a második világháborúban*. Püski, Budapest (második kiadás). 1989, 35. o.

¹² Stark Tamás: „*Legyen áldott hősi emléke!*” In: Rác Árpád (szerk.): *Nagy Képes Millenniumi Hadtörténet*. Rubikon Aquila Könyvek. Budapest, 2000.

¹³ Az 1949-es népszámlálás szerint szinte mindenki magyarnak tartotta magát, a nem magyar etnikumúak száma 100 159 főre csökkent.

¹⁴ 1946–1949 között elmenekültek száma meg sem közelítette az 1944–1945 fordulóján emigráltakét. Többségük egyénileg hagyta el az országot, s a távozók összetétele is jelentősen megváltozott.

egy mérsékeltnek mondható népességnövekedést feltételeztek.¹⁵ A várakozást az 1960. évi népszámlálás adatai igazolták, hiszen az 1949-es adatokhoz viszonyítva – az 1956-ban eltávoztak ellenére – a népesség lélekszáma 7,6 százalékkal növekedett.¹⁶ A növekedés a következő két évtizedben még folytatódott: 1970-re a népesség 3,4%-kal, a következő évtizedben pedig, a bevezetett családtámogatási intézkedések hatására 3,9%-kal bővült. A további népességnövekedéssel kapcsolatos várakozások azonban már nem váltak valóra, mert 1980-ban először a férfi-népesség, a következő évtől pedig mindkét nembeli népesség fogyása megkezdődött.¹⁷ Az 1. táblázat 1941 és 2011 között a népszámlálási adatok alapján mutatja az ország lakosainak számát. Amennyiben az 1949. évi, nem igazán jelentős behorpadástól eltekintünk, akkor 1980-ig népességszám-bővülésről, majd az azt követő évtizedekben csökkenésről beszélünk.

1. táblázat. Magyarország népessége – 1941–2011

	1941	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2011
Népesség	9 316 074	9 204 799	9 961 044	10 300 996	10 709 463	10 374 823	10 198 315	9 937 628

Forrás: www.ksh.hu/nepesség_nepességmozgalom

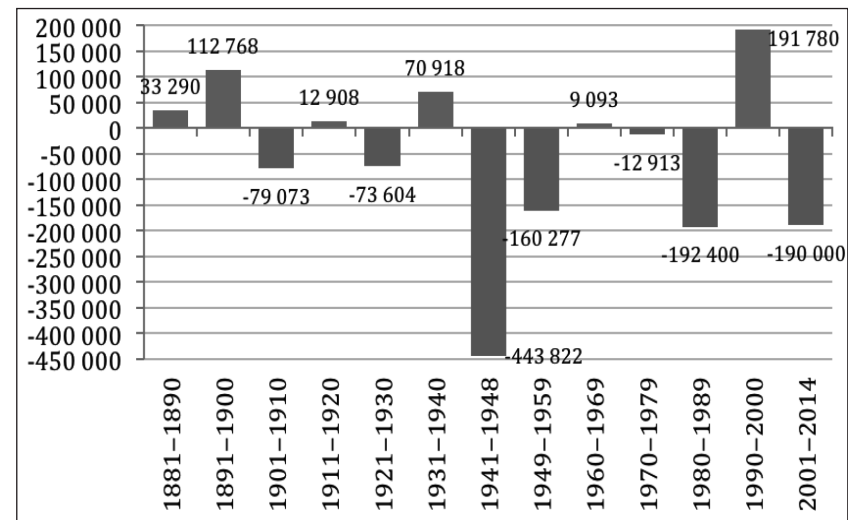
Arról, hogy a születések és a halálozások száma és különbözete hogyan alakult, majd a későbbiekben szólok. Elsőként azonban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a vándorlási egyenleg népszámlálásról népszámlálásra hogyan és milyen mértékben módosította a hazai népesség számának alakulását (1. ábra).

¹⁵ Szabó A. Ferenc: *Az abortuszkérdés és a magyar társadalom századunkban*. Magyar Napló 1999, Budapest, 25–38. o.

¹⁶ 1956 októberétől 1957 első feléig 201 029-ne távoztak el az országból. In.: Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok (1988–1994)*. Püski Kiadó, Budapest, 1997, 65. o.

¹⁷ A demográfusok erre már 1959-ben felhívták a figyelmet. Lásd: Péter György levele Fock elvtárs részére. In.: *Dokumentumok a magyar demográfia múltjából*. Demográfia, 1990. 1–2. 129–137. o.

1. ábra. Népszámlálási vándorlási különbözetek Magyarországon (ezer fő), 1881–2014

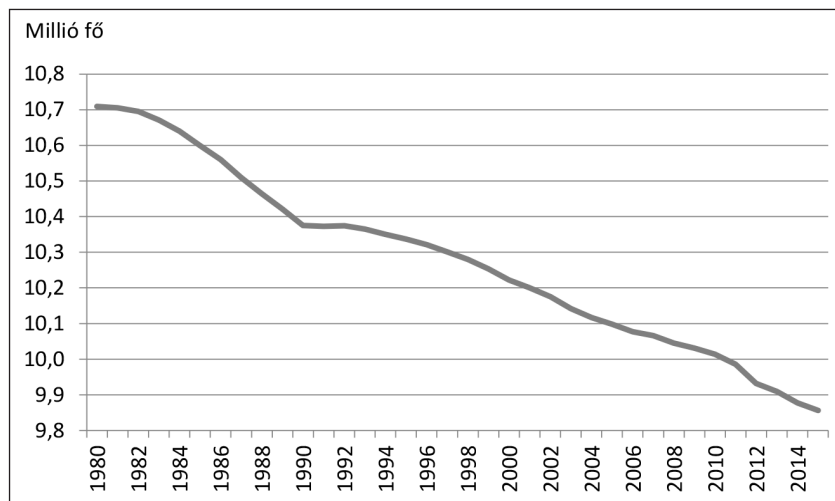
Forrás: www.ksh.hu/nepesség_nepességmozgalom

A fenti ábra alapján egyértelműen megállapítható, hogy az elmúlt 130 évben – annak ellenére, hogy a veszteséges és a nyereséges évtizedek száma majdnem megegyezik – jelentős vándorlási veszteséggel kell számolni, hiszen a pozitív oldal 417 848 főjével szemben a negatívon 1 152 039 főt találunk. Abban az esetben pedig, ha a továbbiakban csak az 1980-at, a népességcsökkenés kezdetét követő három évtized vándorlási egyenlegét nézzük, vándorlási nyereséget csak az 1990–2000 közötti évtizedben könyvelhetünk el. A nyereség mértéke, 191 780 fő szinte azonos a másik két évtized évtizedenkénti veszteségével. Természetesen ezek a számok nem arról tájékoztatnak, hogy az adott évtizedben hányan érkeztek és mennyien távoztak el az országból, hanem csak a beérkezők és az eltávoztók egyenlegéről. Az adatokkal összefüggésben meg kell jegyezni, hogy 1921-től az országba érkezett bevándorlók meghatározó többségét a szomszédos országokból érkező magyarok adták, s ez a rendszerváltoztatást követően sem változott.

A továbbiakban nézzük, hogy a népességfogyás kezdetétől, 1980-tól hogyan alakult az ország lakosainak száma (2. ábra). Jól látható, hogy a csökkenés mértéke az első két évben nem volt igazán jelentős.

Ezt követően azonban 1990-ig a népesség száma jelentős mértékben, közel 300 ezer fővel csökkent. A következő három év kisebb veszteséggel járt, 1994-től azonban a csökkenés mértéke évről évre növekszik. A lejtő meredek, a rendelkezésre álló egyéb demográfiai adatok pedig különösebb optimizmusra nem adnak okot: azaz a „lejtőnek” még nincs vége, s várhatóan a népességcsökkenés a következő években is folytatódni fog.

2. ábra. Magyarország lakosságának száma, 1980–2015

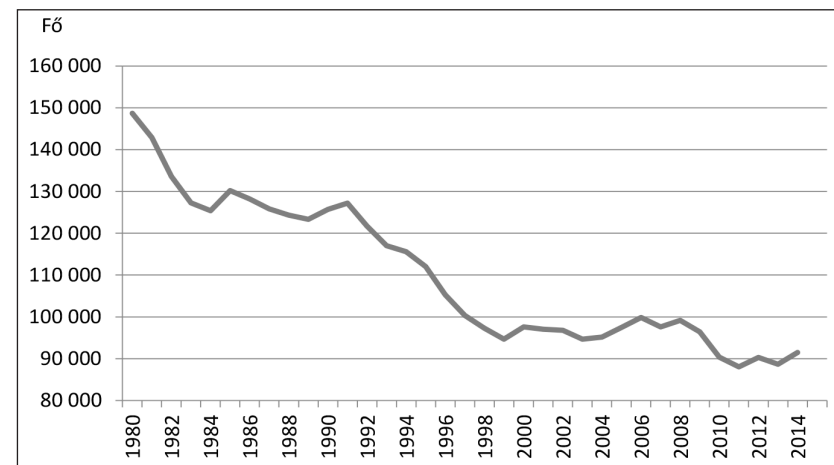
Forrás: www.ksh.hu/nepesség_nepességmozgalom

A fenti állítást a születések és a halálozások számának elmúlt harmincnégy évben bekövetkezett alakulása is egyértelműen alátámasztja (3., 4. ábra).

A 3. ábrán jól látható, hogy az élveszületések számának alakulását jelző görbe, ha kissé hektikusabb is, de nagyon hasonló a népesség számának alakulásához. A legnagyobb mértékű csökkenés 1992 és 1999 között következett be, melynek következtében az élveszületések száma először 1997-ben esett százezer alá. A következő tizenegy évben az újszülöttek évenkénti száma 95 és 100 ezer között mozgott. A mélypontot 2011-ben értük el, amikor az év során csupán 88 049-en születtek. Azóta mintha az élveszületettek évenkénti száma 90 ezer fő körül sta-

bilizálna. Némi optimizmusra ad okot, hogy 2014-ben a születések száma a 90 ezres szintet átlépte, s csak remélni lehet, hogy ez a tendencia a következő évtizedekben is megmarad. Összességében azonban az eddigi veszteség igen jelentős, hiszen 1980-hoz viszonyítva 2014-ben közel 60 ezer újszülöttel volt kevesebb.

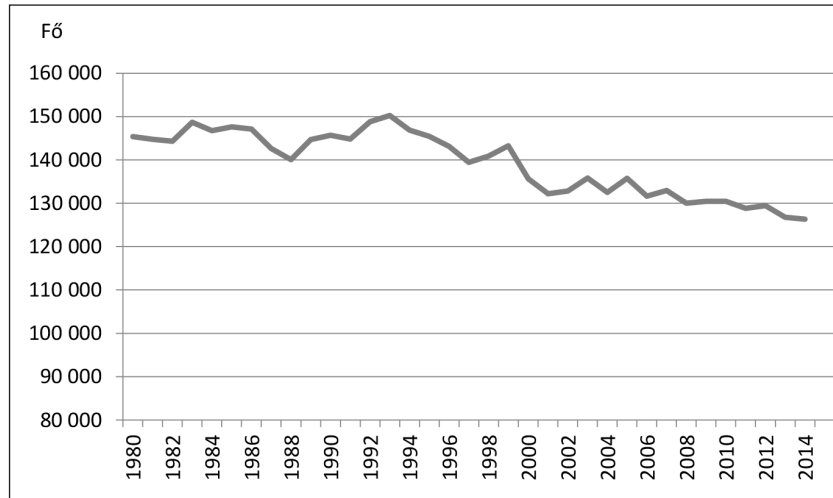
3. ábra. Az élveszületések száma, 1980–2014

Forrás: www.ksh.hu/nepesség_nepességmozgalom

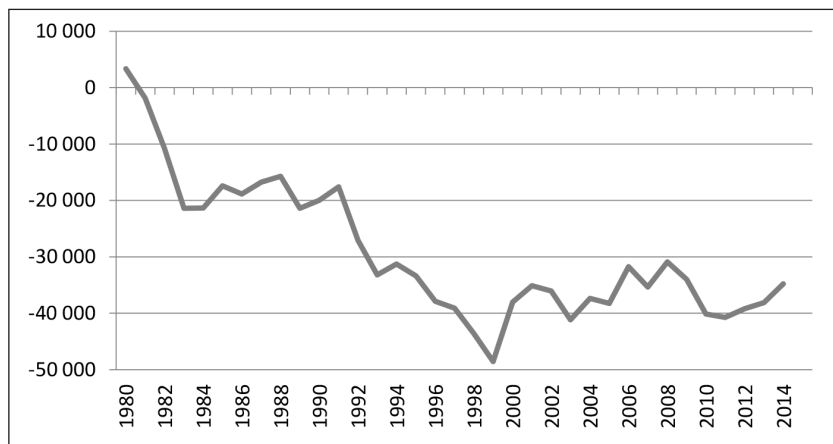
A népességcsökkenés mértékének alakulásában az alacsony termékenység mellett a magas halandóság, ezen belül részben a középkorú férfiak korai halálzásának gyakorisága játszik meghatározó szerepet. A 4. ábrán a halálozások számát jelző vonal 1980-ban 145 355 fő elhalálozásával „kezdődik”, melyet a következő tizenhárom évben 140-150 ezer elhalálozás követett. A mélypont 1993-ban volt, amikor az év során 150 244-en haltak meg. Ettől kezdve – ha jelentős kiugrásokkal is – a halálozások száma napjainkra 23 864 fővel csökkent, s így 2014-ben már csak 126 308-an távoztak el közülünk. Ez természetesen jelentős eredmény, abban az esetben azonban, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt harmincnégy év elteltével a kiindulóponthoz viszonyítva „csupán” 19 047 fővel haltak meg kevesebben, az elért eredménnyel elégedettek nemigen lehetünk.

4. ábra. A halálozások száma, 1980–2014

Forrás: www.ksh.hu/nepesség_nepessegmozgalom

5. ábra. Természetes szaporodás/fogyás alakulása Magyarországon, 1980–2014

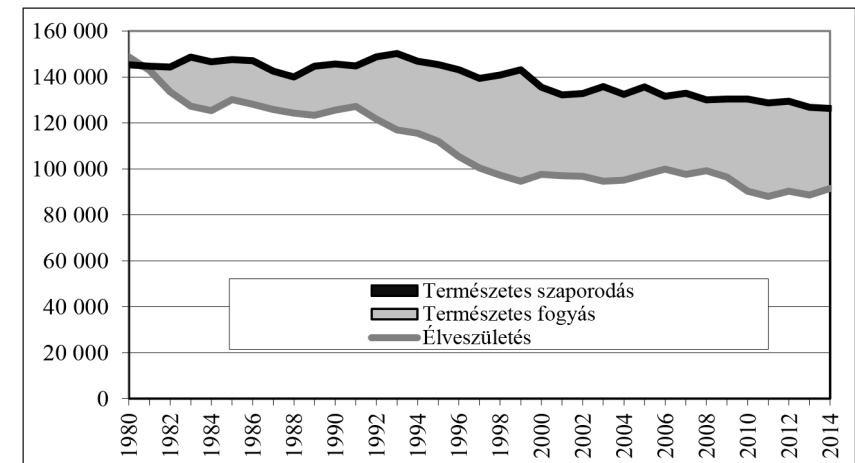
Forrás: www.ksh.hu/nepesség_nepessegmozgalom

A következő, az 5. ábra a természetes szaporodással és fogyással kapcsolatos adatokat tárja elénk. A vizsgált harmincnégy év közül természetes szaporodásról – amikor az élveszületések száma, ha jelentéktelen

mértékben is, de még meghaladta a halálozásokét – csak 1980-ban beszélhetünk, attól kezdve a hazai népmozgalmat a természetes fogyás jellemzi. 1983-ban azonban már 21 385 fővel lettünk kevesebben. A mélypont 1999 volt, amikor az év során közel 50 ezer fővel fogyott az ország lakossága. Az ezt követő években 30 és 41 ezer fő közötti az éves veszteség. Az elmúlt esztendőben mintegy 35 ezer fővel lettünk kevesebben.

Abban az esetben, ha a három adatsort egy ábrán mutatjuk be, a természetes szaporodás és az élveszületések számának adatai által körülvett terület egy „déli irányba” hömpölygő folyóra emlékeztet, amely az 1999. évi mélypont után – amikor egy év alatt közel 50 ezer fővel lettünk kevesebben – még mindig 30-40 ezer főt sodor magával (6. ábra).

6. ábra. Természetes szaporodás/fogyás alakulása Magyarországon, 1980–2014

Forrás: www.ksh.hu/nepesség_nepessegmozgalom

A népességcsökkenés mértéke 1980–1990 között 3,1%-os volt, az azt követő évtizedben pedig 1,7%-ra mérséklődött. A fogyás eredményeképpen a népesség 1980. évi száma 2011-re 513 950 fővel lett kevesebb, s ez a népesség 4,8%-os csökkenését jelenti. A népességfogyás azonban 2011-et követően is folytatódott, a 2011-ben megtartott népszámlálás 260 687 fővel kevesebb személyt talált, mint tíz évvel korábban, s ez újabb 2,55%-os népességfogyást jelentett. Az 1980 és 2015 közepe

közötti közel 35 év alatt összességében 874 637 fővel lettünk kevesebben. A csökkenés mértéke pedig 8,2%-os lett.

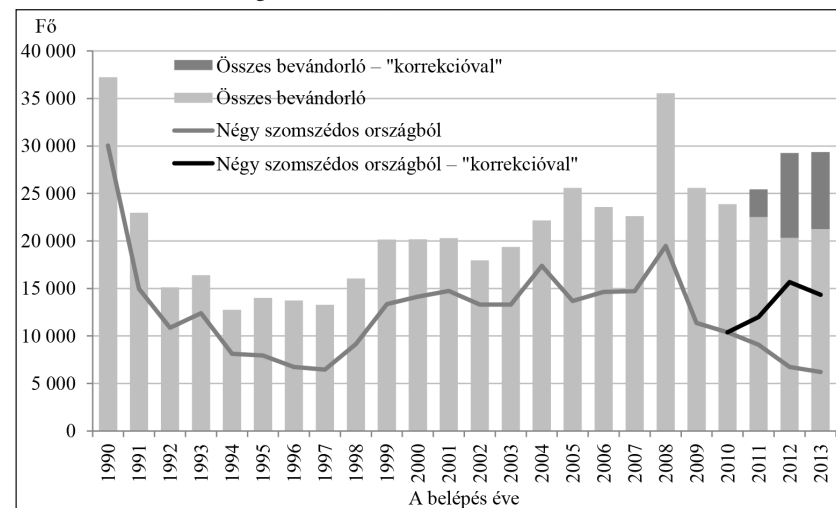
A fentiek után nézzük meg, hogy a vizsgált időszakban a nemzetközi vándorlás milyen szerepet játszott a népességszám alakulásában. 1947–1989 között 523 579 fő távozott külföldre. Közülük közel 200 ezren 1956. október 23. és 1957. május 26. között hagyták el az országot, vagyis néhány hónap alatt a lakosság mintegy 2%-a menekült el.¹⁸ A forradalmat követő „csendes” évtizedekben – 1960 és 1989 között – a legális és az illegális kivándorlók évenkénti száma 1900 és 8000 fő között mozgott.¹⁹ Az 1956-os exodust követő 32 évben tehát – népessédségi következményeivel együtt – közel annyian távoztak az országból, mint a forradalmat követő hónapokban. 1990-et követően a népességcsökkenés mértékét növelték azok a törekvések is, amelyek Magyarországot a nemzetközi munkaerő-áramlásba mind egyértelműbben kívánták bekapcsolni. A várakozásokkal ellentétben 1990 után néhány évig lényegesen nem növekedett a kivándorlók száma. A változás 1995-től kezdődött, amikor a kivándorló magyar állampolgárok száma először haladta meg a 20 ezer főt. Ez a szám 2008-ra már majdnem 40 ezer lett, 2011-ben már a 60 ezret, 2013-ban pedig a 85 ezer főt is meghaladta. 2001 és 2014 között az európai országokban tartózkodó magyar állampolgárok száma – bár visszavándorlás is volt – 91 107 főről 330 023 főre emelkedett.²⁰ Napjainkban pedig a kivándorlók száma, akik között a fiatal korcsoportokhoz tartozók és a diplomával rendelkezők aránya jelentősebb, 350 ezer fő körül lehet.

¹⁸ Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai. Statisztikai Szemle 1990, 12. sz. 896–1003. o.

¹⁹ Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok (1988–1994)*. Püski Kiadó, Budapest 1997.

²⁰ Lásd: Eurostat adatbázis (frissítve: 2015. május 25-én).

7. ábra. A Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok és ezen belül a négy szomszédos országból érkezők száma, 1990–2013²¹

Forrás: Gödri Irén: *Nemzetközi vándorlás*. In.: *Demográfiai portré 2015*. KSH Népességtudományi Kutatóintézet Budapest 2015. 187–211. o.

A szomszédos országok magyar nemzetiségű állampolgárai közül rendszerváltoztatást megelőző években is érkeztek az országba. Számuk 1960 és 1987 között valamivel több volt, mint 150 ezer, s ha csak saját érdekeinket nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy ez részben pótolta a hazai népességvesztést.²² Az I. világháború után létrehozott közép-európai országok az 1990-es évek elején szétestek, ennek ellenére, mivel a békerendszert kialakító nagyhatalmak érdekei ezen a területen változatlanok, a szomszédos országoknak adott magyarlakta területek státusa nem változott. Ennek következtében a természetes formában megnyilvánuló asszimiláció mellett, mint korábban, úgy azóta is, a szomszédos országokban élő magyarok Magyarországra vagy egy harmadik országba történő vándorlása folyamatosnak tekinthető. A 7. ábra

²¹ A „korrekció” a szomszédos országokból az egyszerűsített honosítás bevezetését követően érkező magyar állampolgárok számát veszi figyelembe.

²² Az adatok a görög, a közép- és dél-amerikai és a palesztin menekültek számát nem tartalmazzák.

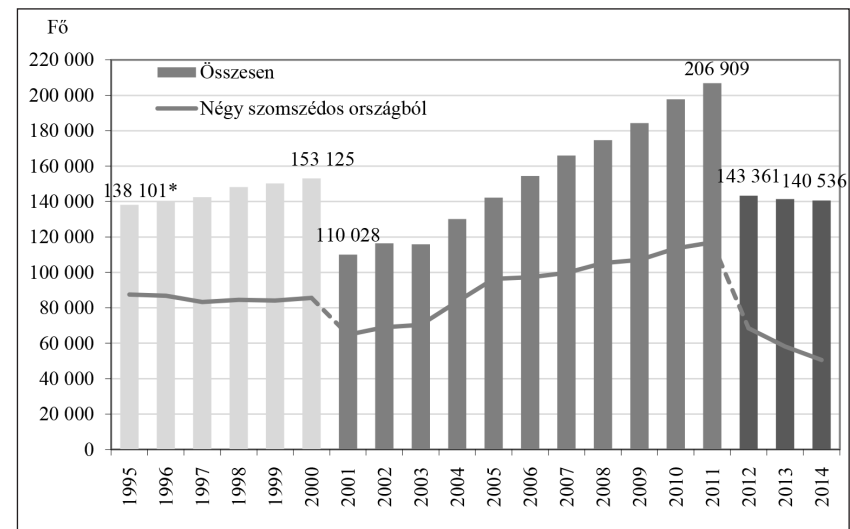

oszlopai 1990-től a Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok évenkénti számát mutatják. Az oszlopokat keresztbe metsző folytonos vonal pedig azt jelzi, hogy 1990–2013 között a szomszédos négy országból hányan érkeztek hazánkba. Megoszlását tekintve láthatjuk, hogy a bevándorló külföldiek között a szomszédos országokból érkezettek aránya egyetlen évben sem süllyed 60% alá. Az ábrán jól látható, hogy 2010-től a szomszédos országokból érkezők számát mutató vonal kettéágazik. A lefelé hajló ág az egyszerűsített honosítási eljárások létszámcsökkentő hatását mutatja, felfelé hajló ága pedig azt jelzi, hogy a hazánkban tartózkodó, magyar állampolgárságot kapott személyekkel együtt a szomszédos országokból érkezettek milyen arányt képviselnek a Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok között.

Említést kell tennem arról is, hogy 1990-et követően a bevándorlók közül közel 200 ezren magyar állampolgárok lettek, akiknek több mint 90%-a a szomszédos országok magyar nemzetiségű állampolgárai közül került ki. Ezen a területen 2011-ben következett be változás, amikor az új állampolgársági törvény lehetővé tette, hogy a magyar származásúak lakóhelytől függetlenül, egyszerűsített honosítási eljárással magyar állampolgárok legyenek. 2015 februárjáig azoknak a száma, akik élve a lehetőséggel magyar állampolgárok lettek, elérte a 670 ezer főt. Ez azt jelenti, hogy 2013 végéig a szomszédos országokból bevándorlók több mint 32%-a magyar állampolgár (is) lett. Annak következtében, hogy az egyszerű honosításhoz magyarországi lakcímre nincs szükség, nem lehet tudni, hogy a 2011-et követően magyar állampolgárságot kapott személyek hol is tartózkodnak. A törvény történelmi igazságtalanságot szüntetett meg, de ennek negatív következményeit, azt, hogy ez a Kárpát-medencei magyarság létszámának további összeszűkülésében milyen diszfunkcionális következményekkel fog járni, egyelőre még nem lehet pontosan tudni.

A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok évenkénti száma 1995–2014 között 110 és 207 ezer fő között mozgott (8. ábra). Számuk 2001-ben volt a legalacsonyabb, 110 028 fő. A 2001-es mélyponthoz követően számuk 2011-ig fokozatosan emelkedett, majd körülbelül évi 140 ezer fő körül stabilizálódott. A 8. ábrán a folyamatos vonal szintén a négy szomszédos országból érkezettek számát mutatja

8. ábra. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok és ezen belül a négy szomszédos országból érkezettek száma, 1995–2014 (január 1.)²³

Forrás: Gödri Irén: *Nemzetközi vándorlás*. In: *Demográfiai portré 2015*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 2015. 187–211. o. illetve KSH, *Demográfiai évkönyvek* (*1995. április 1-jei adat).

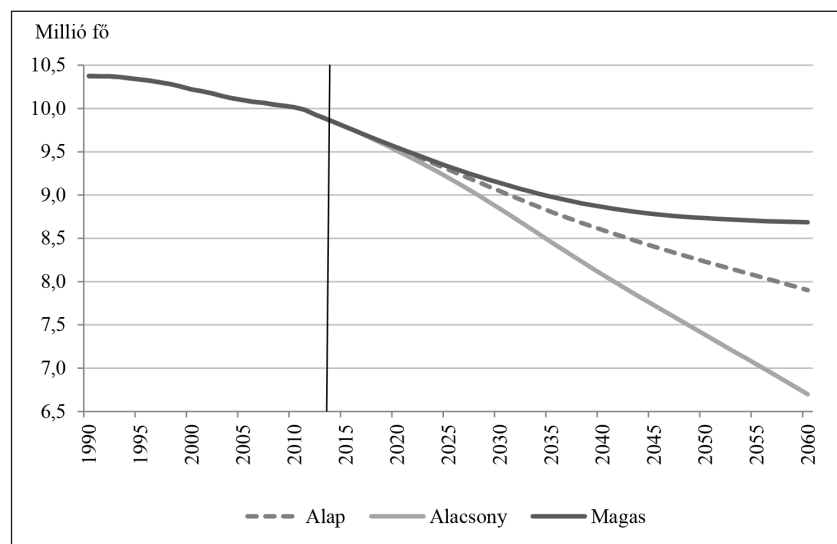
Az eddigiek során a hazai népesség számának elmúlt három és fél évtizedben bekövetkezett jelentős mértékű csökkenéséről és arról szoltam, hogy 2015 közepéig az 1980-as népesség 8,2%-át veszítettük el, azaz 874 637 fővel lettünk kevesebben. Abban az esetben pedig, ha ugyanezekben az években nem érkeztek volna bevándorlók, a népességvesztés mértéke sokkal jelentősebb lett volna. A bevándorlók népességpótló szerepe ugyanis 2011-ig biztosította, hogy az ország népességének száma tízmillió alá ne süllyedjen. Ennek azonban a Kárpát-medencei magyarság szempontjából nagy ára volt, hiszen az ide vándorlók nemcsak az otthon maradtak, hanem ezzel együtt a Kárpát-medencei magyarság létszámnövekedését is gátolták.

²³ A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) nyilvántartási rendszerének változása miatt 1995-től a feldolgozás más módszertan szerint történt, a visszatekintő adatok nem hasonlíthatók össze. 2012-től az állomány a menekült és oltalmazott státusszal rendelkezők számát is tartalmazza.

Ez tehát az elmúlt 35 év eredménye, de mi várható az előttünk álló 45 évtől?

Amennyiben a 2015-ös népesség-előreszámítás alap, alacsony vagy magas hipotéziseinek megfelelően alakul a teljes termékenységi arányszám, a férfiak és nők születéskor várható élettartama és a nemzetközi vándorlás egyenlege, akkor a következő 45 évben a 9. ábra szerinti lehetőségek egyike szerint fog alakulni az ország népességének száma.²⁴

9. ábra. A népesség száma Magyarországon, 1990–2060

A legjobb eredményt akkor érhetjük el, ha a következő 45 évben a teljes termékenységi arányszám 1,75 lesz, ha a jelenlegihez képest a bevándorlók száma növekszik, a kivándorlók pedig csökken. Ebben az esetben az ország lakosainak lehetséges száma 8 millió 690 ezer lesz. Ezzel szemben, amennyiben a bevándorlók száma a jelenlegi szinten marad, az elvándorlás csak kisebb ütemben mérséklődik, a teljes termékenységi arányszám pedig körülbelül a jelenlegi (1,45) szinten marad,

²⁴ Földházi Erzsébet: *A népesség szerkezete és jövője* 213–226. In: *Demográfiai portré 2015*, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2015. 213–226. o.

akkor 6 millió 700 ezer fős lakossága lesz az országnak. Azt, hogy a reálisan elképzelhető két szélső (legjobb és a legrosszabb) változat közül melyik fog bekövetkezni nem tudjuk. Optimizmusra, derűlátásra nem sok okunk van, mert demográfiai viszonyaink egyetlen eleme sem jogsít fel bennünket arra, hogy a népesség száma a magas hipotézis feltételeinek megfelelően alakuljon.

Ahhoz, hogy a következő 45 év alatt a népesség száma növekedjen, arra van szükség, hogy a pozitív vándorlási egyenleg mellett az újszülöttek száma jelentősen meghaladja az elhunytakat. Az elmúlt közel negyed században azonban a halálozások száma minden évben meghaladta az élveszületéseket, amelynek következtében 1993 óta minden évben több mint 30 ezer fővel lettünk kevesebben. A természetes szaporodás jelentős mértékű emelkedésével és a vándorlási egyenleg pozitívvá válásával azonban az elkövetkező években nem számolhatunk, éppen ezért, hogy a népességvesztés mértéke a lehető legkisebb legyen, nem marad más hátra, mint a migráció által biztosítható pótlólagos erőforrás egyértelműbb igénybevétele. Abban az esetben viszont, ha a népességfogyás ütemének csökkentésében jelentősebb szerepet kívánunk szánni a vándorlási nyereségnek, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a bevándorlók között jelentős számban ott lesznek a szomszédos országok magyar közösségeiből kilépők is. S ez természetes is, hiszen Magyarország migrációs „szívó” hatását egy kényszerhelyzet hozta létre és tartja fenn. Így a nemzetközi vándormozgalom vonatkozásában alapvetően nem az ország szükséglete a meghatározó, hanem mindenekelőtt annak a népességnek az általános állapota, tűrőképessége, amely a környező országok valamelyikének állampolgáraként is magyarnak tartja magát. Ennek következtében szoros kapcsolat áll fenn a bevándorlók és a véglegesen Magyarországot választók között. A hozzánk érkezők azonban nem a Kárpát-medencei magyar népesség lélekszámát, hanem csak a hazánkban élő magyarokét növelik. Az azonos történelmi és kulturális háttérből, nyelvtudásból, minimális beilleszkedési problémákból stb. származó előnyök azonban eltörpülnek ahhoz a veszteséghez képest, amelyet ez a „megoldás” a Kárpát-medencei magyarok jövője szempontjából jelent. Ezek a népességmozgások – miközben mérséklék a hazai népességfogyás ütemét s „egyneműsítik” az ország lakosságának etni-

kai összetételét – irreverzibilissé teszik a magyarok által lakott területek összeszűkülését, fokozatos kiürítését. A fiatalabb korosztályokhoz tartozók áttelepedésének hatására ugyanis a szomszédos országok magyar közösségeihez tartozók száma csökken, termékenységük alacsonyabb, korstruktúrájuk pedig öregebb lesz. Az áttelepülők után maradt hiány pedig szükségszerűen tovább szűkíti azt a teret, amelyet még magyarok laknak be, s ezzel szándéktalanul elősegíti az otthon maradók szórványhelyzetbe kerülését, és felgyorsítja a már szórványhelyzetben élők többségi néphez történő asszimilálódását. A más nemzetiségűek helyükre történő betelepülésével pedig semmissé válnak azok az értékek, amelyeket a magyarok a századok során létrehoztak.

A tendencia egyértelmű, hiszen amíg az 1910. évi népszámlálás szerint 3 175 000 volt az elcsatolt területeken élő magyarok száma, 1991-re ez 2 667 000-re, több mint félmillióval kevesebbre csökkent. Ennek következtében a Kárpát-medencében élő magyarok aránya az 1910. évi 32,1%-ról 1991-re 20,7%-ra esett.²⁵ Természetesen ez a folyamat ezzel nem állt meg: 2001-ben számuk már csak 2 174 921 fő volt, arányuk pedig 17,6 százalékra esett. A 2001-2002-ben végrehajtott népszámlálás adatai szerint a tíz évvel korábbihoz viszonyítva ugyanis csupán Ausztriában (2001) nőtt, 21,2%-kal a magyarok aránya, a többi környező országban csökkent. A csökkenés mértéke Horvátországban (2001) 26,2%, Romániában (2002) 11,7%, Szlovákiában (2001) 8,2%, Szlovéniában (2001) 27%, Szerbiában (2001) 14,7%, Ukrajnában (2001) 4% volt.²⁶ Az összeszűkülés folyamata a következő tíz évben sem változott.²⁷ Mindez azt eredményezte, hogy a 21. század első évtizedének végére a

²⁵ Hoóz István, 1996, 937. o

²⁶ A csökkenés Magyarország esetében (2001) 6,6%-os volt.

²⁷ A 2011-es népszámlálás Romániában már csak 1217 ezer magyar nemzetiségűt talált, ez tíz év alatt közel 200 ezer fős (13,6%) csökkenést jelent. Szlovákiában tíz év alatt, 2011-re 62 ezer fővel (közel 12%-al) lett kevesebb a magyarok száma. Szerbiában – mivel 2001 óta nem tartottak népszámlálást – csak feltételezni lehet, hogy a magyarok száma 250 ezerre tehető, ami 40-45 ezer fős (14%-os) csökkenést jelent. Ukrajna esetében is csupán a 2001-es népszámlálási adatok állnak rendelkezésre, melyek szerint 152 ezren vallották magukat magyarnak. Feltételezhető, hogy itt a csökkenés aránya 10% körül lehetett. Horvátországban 14 048-an, Ausztriában kb. 10 ezren vállalták magyarságukat, a Szlovéniában élő magyarok száma pedig mintegy négyezer főre tehető.

szomszédos országokban élő magyarok száma 2 089 518 főre csökkent. 1918, az új államalakulatok létrejötte és napjaink között tehát a szomszédos országokban 1 085 482 fővel lett kevesebb a magát magyarnak vallók száma. Ez azt jelenti, hogy az eltelt közel száz év alatt a csökkenés mértéke valamivel több, mint 34% volt, melyben a születések és a halálozások különbözete mellett a kivándorlás, a Magyarországra történt áttelepedés jelentős szerepet játszott.

A hazai népesség számának alakulásával, a hiányzó népesség pótlásával, a vándorlás népességfejlődésben játszott szerepével kapcsolatos eddigi elemzések és kormányzati intézkedések közös hiányossága, hogy a népesedési és vándorlási folyamatokat csak Magyarország vonatkozásában vizsgálta, és meg sem kísérelték, hogy a Kárpát-medencében élő magyarok népesedési kérdéseit egységes egészként szemléljék; azaz nem vették figyelembe, hogy a magyarság népesedési viszonyai a közel száz évvel ezelőtt bekövetkezett széttagoltság ellenére is csak látszólag függetlenek egymástól. Ez egyben azt is jelenti, hogy mindaz, ami a népesedési folyamatok területén Magyarországon zajlik, csak része a magyar népesedési folyamatoknak, de nem azonos azzal. A határon túli magyar közösségekhez tartozók nem csekély részének Magyarországra vándorlása pedig miközben a hazai népességcsökkenést mérsékli, aközben felgyorsítja és visszafordíthatatlanná teszi a Kárpát-medencei magyar népesség lélekszámának fogyását, előregedését.

Felmerül tehát a kérdés, hogy mit tehetünk annak érdekében, hogy a Kárpát-medencei magyarság drasztikus népességcsökkenése a jövőben ne folytatódjon. Teoretikusan abban az esetben, ha a három népmozgalmi komponens, azaz a termékenység, a halandóság és a nemzetközi vándorlás egyenlege között egyenlően oszlanak meg a népességfogyás korlátozásának teendői, akkor remény van arra, hogy a népességcsökkenés úgy szelídüljön meg, hogy eközben a népesség előregedésének üteme jelentős mértékben csökkenjen.

Azonban tudomásul kell venni, hogy egyrészt reálisan a természetes szaporodás jelentős mértékű hazai emelkedésével a következő évtizedekben sem számolhatunk, másrészt a halandóság területén 1999 óta bekövetkezett pozitív változás ellenére még mindig „indokolatlanul sokan” távoznak el közülünk. Ennek következtében a népességfogyás

mérséklésében ez az elem mindaddig, amíg az egészség megőrzése, a megelőzés területén nem lépünk előre, jelentősebb szerepet nem fog játszani. Ennek megváltozásához elengedhetetlenül arra van szükség, hogy az egészségüggyel kapcsolatos kormányzati politika gyökeresen átalakuljon.

A fentiek következtében nem marad más hátra, mint az, hogy a hazai népességihiányt a bevándorlók „segítségével” csökkentjük. Ebben az esetben azonban tisztában kell lennünk ennek a folyamatnak a Kárpát-medencei magyarság egészét érintő diszfunkcionális következményeivel. Éppen ezért mindaddig, míg egy olyan betelepítési stratégia feltételeit nem teremtjük meg, amely a Kárpát-medencei magyarság érdekeit szem előtt tartva nem a magyarok Magyarországra vándorlására épül, célravezetőbb, ha döntően saját „forrásainkra” támaszkodunk. Addig tehát, amíg a migrációs folyamatok Kárpát-medencei magyarságot Magyarországra „tömörítő” funkcióját részben vagy egészben ki nem küszöböljük, a népességfogyás ütemének lassítását azzal segítjük elő, ha:

1. az igazságosabb közteherviselés érdekében a gyermek(ek)et nem nevelő családok és az egyedülálló személyek megfelelő mértékben részesednek az utódok felnevelésére fordított költségekből, hogy a gyermek(ek)et nevelő családok ne marginalizálódhassanak;
2. minden újszülött számára biztosítjuk, hogy felnövekedve azonos eséllyel kapcsolódjon be a magyar társadalom életébe (jelenleg erre az újszülöttek kb. 15-20%-ának nincs esélye.);
3. a halandóság mértékét, mindenekelőtt a 60. év alattiak halandóságát sikerül évenként előbb 10, majd 20%-kal csökkenteni.

Amennyiben a fenti feltételek megvalósulnak, az ország lakosság-számának megőrzésében jelentős előrelépést tudunk tenni. A fentiekkel párhuzamosan pedig ki kell dolgozni egy olyan népesedéspolitikai koncepciót és egy annak alárendelt gyakorlatot, amely a hiányzó népességet – a Kárpát-medencei magyarság érdekeit szem előtt tartva – kellő létszámú nem magyar nemzetiségű tudatos letelepítésével, integrálódásuk feltételeinek biztosításával kívánja és tudja megoldani. Természetesen egyetlen államnak, így Magyarországnak sem közömbös, hogy kik azok

a nem magyar nemzetiségűek, akik azzal a szándékkal érkeznek, hogy menekültként, bevándorlóként hosszabb-rövidebb ideig itt éljenek, vagy pedig hogy az ország új állampolgáraiként végleg le is telepedjenek. Ez a folyamat a migráció népességfejlődésben játszott szerepének spontán „megnyilvánulása”. Esetünkben azonban – az ország és a Kárpát-medencei magyarság érdekeinek alárendelve – ennél sokkal többre, nevezetesen arra van szükség, hogy megfelelő korú, felkészültségű, számú nem magyar nemzetiségű személyt vonzzunk, telepítsünk le az országban.